

СПЕЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 376.015.3-053.4:316.475:616.896

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF IMITATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN WITH ASD IN THE CONTEXT OF A BEHAVIOURAL APPROACH

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАВИЧКИ ІМІТАЦІЇ У ДІТЕЙ ІЗ РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У КОНТЕКСТІ ПОВЕДІНКОВОГО ПІДХОДУ

Аліна Іваненко

кандидат психологічних наук, доцент,
E-mail: ivanenko.ddpu@gmail.com
ORCID 0000-0003-0866-3856
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Alina Ivanenko

PhD in Psychology, Associate Professor,
E-mail: ivanenko.ddpu@gmail.com
ORCID 0000-0003-0866-3856
SHEI “Donbas State Pedagogical
University”, Ukraine

Ірина Дмитрієва

доктор педагогічних наук, професор,
E-mail: dmitrievasgpu@gmail.com
ORCID 0000-0002-1330-6645
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Iryna Dmytriieva

D.Sc. in Pedagogy, Professor,
E-mail: dmitrievasgpu@gmail.com
ORCID 0000-0002-1330-6645
SHEI “Donbas State Pedagogical
University”, Ukraine

Катерина Ямполець

здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти факультету
спеціальної освіти
E-mail: katernayampolets02@gmail.com
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Kateryna Yampolets

master student of second
high education,
faculty of special education
E-mail: katernayampolets02@gmail.com
SHEI “Donbas State Pedagogical
University”, Ukraine

ABSTRACT

The article is devoted to one of the most pressing problems of determining effective correctional and developmental technologies for development of children with autism. The article says that preschool age is a sensitive period for the formation and development of imitation skills, that imitation skills is one of the main components of the general for development of children with autism. The author highlights the use of potentials of behavioral approach (Applied Behavior Analysis) for the development imitation skills.

This research article investigates the pivotal role of imitation skills in children with Autism Spectrum Disorder (ASD) within the context of Applied Behavior Analysis (ABA). Recognizing the unique challenges faced by children on the autism spectrum, this study explores the implications of imitation deficits on behavioral assessments and interventions, aiming to provide insights into effective strategies for fostering imitation

skills in this population.

Children diagnosed with ASD often exhibit deficits in imitation skills, posing challenges for educators, therapists, and parents alike. This article seeks to delve into the intricate interplay between imitation skills and ABA methodologies, shedding light on the significance of addressing imitation deficits in the design and implementation of behavioral interventions for children with autism.

The article reviews existing literature on imitation deficits observed in children with autism. Drawing upon empirical evidence, it establishes a foundation for understanding the unique imitation challenges faced by this population and the subsequent impact on social, cognitive, and communicative development.

This section explores how imitation skills are integral to the core principles of ABA. Emphasizing the importance of observational learning and behavior replication, it discusses how proficient imitation can enhance the effectiveness of ABA interventions, leading to more tailored and successful outcomes for children with autism.

This research article concludes by summarizing key findings and emphasizing the crucial role of imitation skills in the success of ABA interventions for children with autism. By addressing imitation deficits through evidence-based strategies and embracing technological innovations, practitioners can contribute to the advancement of more inclusive and effective behavioral interventions in the context of autism spectrum disorders.

Key words: *special education, children with special needs, autism spectrum disorders (ASD), applied behavior analysis, behavioral approach, imitation, ABA therapy, The Early Start Denver Model (ESDM).*

Актуальність теми. Гуманістична парадигма сучасної спеціальної педагогіки і психології окреслює актуальність проблеми психолого-педагогічного супроводу осіб із особливими освітніми потребами (далі – ООП), зокрема з розладами аутистичного спектра (далі – РАС). На сьогодні проблема досліджень аутичних розладів є надзвичайно актуальною та соціально значущою, що пояснюється як збільшенням кількості осіб з РАС (за статистичними даними щороку кількість дітей з аутизмом зростає на 11-17%), так і ускладненнями своєчасної діагностики, відсутністю комплексної системи диференційованої підтримки та все більшим зростанням інтересу суспільства до цього питання. Аналіз результатів різних форматів дослідницьких пошуків свідчить, що в його вирішенні досягнуто чимало успіхів. У вітчизняному та зарубіжному науковому колі ґрунтовно досліджується широкий аспект методів корекції розвитку відповідно до принципів наукової доказовості і практичної перспективи. Водночас аналіз результатів досліджень проблем сучасної аутологічної науки і практики свідчить про важливість узгодження іноді досить антитетичних поглядів і підходів у розв'язанні питань застосування наукової термінології з аутизму, визначення превалентності аутизму, вибору сучасних підходів до методів діагностики, обрання корекційно-розвивальних методик, обрання оптимальних шляхів забезпечення освітньої діяльності особи з РАС та ін. У цій площині на всіляку підтримку заслуговує своєчасне звернення до питання корекції розвитку дітей з РАС методом прикладного аналізу поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення вітчизняних та закордонних літературних джерел з психології, нейропсихології, корекційної

педагогіки і спеціальної психології свідчить, що аутизм розглядається як спектральне порушення і характеризується найрізноманітнішими комбінаціями патернів та ступенем тяжкості психологічних та поведінкових порушень. У світовій науковій практиці проблема аутизму активно вивчається В. Rimland, В. Hermelin, N. O'connor, L. Kanner, L. Wing, E. Shopler, S. Baron-Cohen, P. Bolton, An. Bondi; у контексті прикладного аналізу поведінки «Applied Behavior Analysis, АВА» – G. Henley, I. Lovaas, R. Foxx, R. Malott, J. Michael та ін.); теорії вербальної поведінки «Verbal Behavior Theory, VB» – М. Sundberg; Денверської моделі раннього втручання «Early Start Denver Model, ESDM» – G. Dawson, S. Rogers та ін. В Україні значний внесок у розв'язанні та визначенні актуальних питань прогнозування ймовірного перебігу корекції розвитку дітей з РАС зробили Н. Базима, Д. Давсон, А. Іваненко, Д. Ісаєв, С. Конопляста, І. Костін, Д. Мансон, К. Островська, Т. Скрипник, А. Чуприков та ін. (рання діагностика і корекція порушень психічного розвитку при аутизмі); О. Баєнська, Б. Беттельхейм, В. Каган, М. Ліблінг, І. Логвінова, М. Федоренко, Д. Шульженко, О. Шульженко та ін. (особливості психічного розвитку дітей з РАС); О. Аршатська, І. Мамайчук, В. Нечипоренко, К. Островська, Л. Позднякова, М. Породько, Р. Призванська, Л. Рибченко, Т. Скрипник, В. Тарасун, М. Федоренко, Г. Хворова, Д. Шульженко та ін. (організація корекційно-розвивального процесу з дітьми з аутизмом).

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Мета статті полягає у теоретичному аналізі проблеми розвитку імітаційних навичок у дітей з РАС дошкільного віку у контексті прикладного аналізу поведінки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За визначенням МКХ-11 розлад аутистичного спектра (код 6A02) є важкою формою патології розвитку, що характеризується порушеннями соціальних, комунікативних і мовленнєвих функцій, а також наявністю нетипових інтересів і форм поведінки. Аутизм впливає на всі види взаємодії дитини з навколишнім світом, що детерміновано, як правило, ураженням багатьох ділянок мозку. У новій версії МКХ розлад аутистичного спектра ділиться на підтипи із зазначенням наявності або відсутності розладів інтелекту та зазначенням здатності людини використовувати «функціональне мовлення» (усне чи письмове). О. Доленко відносить аутизм до спектрального розладу, тобто діти можуть мати різні варіанти інтелектуальних та поведінкових проблем – від важких до ледь помітних. Одностайно науковці вважають, що аутизм є одним із важких порушень розвитку (pervasive developmental disorders PDDs), який характеризується значними недоліками у формуванні соціальних і комунікативних навичок, а також проявами стереотипних інтересів і патернів поведінки (К. Островська, Т. Скрипник, В. Тарасун, Д. Шульженко, D. Cohen, S. Harris, B. Hoddint, V. Krevelen, G. Oaviest, F. Volkmar, T. Ward та ін.).

На сьогодні більшість авторів дотримується думки, що аутизм є наслідком особливої патології, основою якої є порушення центральної нервової системи. Висунуто низку гіпотез щодо характеру цієї недостатності та її можливої локалізації; тривають інтенсивні дослідження з метою перевірки цих тез, але однозначних відповідей доки немає. Відомо тільки, що в аутичних дітей часто виявляють ознаки мозкової дисфункції, а також порушення біохімічного обміну.

Недостатність може бути викликана широким колом чинників: генетичною обумовленістю, хромосомними аномаліями, природженими обмінними порушеннями, патологією вагітності та пологів, наслідками нейроінфекцій тощо. Зокрема, І. Марценковський визначає розлади аутистичного спектра як поведінковий синдром, що має біологічну основу у вигляді системних порушень розвитку мозку, що пояснюється взаємодією факторів середовища та генетичних. Найчастіше РАС є розладами з множинною коморбідністю.

Тривалий час в Україні аутизм розглядався як різновид ранньої шизофренії. Важливим є те, що на сьогоднішній день аутизм вважається окремим розладом розвитку, що принципово вирізняється від інших видів дизонтогенезу, і йдеться про те, що в осіб із аутизмом випадки шизофренії зустрічаються з тою самою частотою, як і в осіб із нейротиповим розвитком.

Слід зазначити, що з 2015 року в Україні визначено діагноз «розлади аутистичного спектра» (РАС), про що свідчить розроблений Міністерством охорони здоров'я України та Міністерством освіти і науки України документ «Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги та медичної реабілітації дітей з РАС».

У 2018 році Україна здійснила перехід від Міжнародної класифікації хвороб до Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків (ICF – International Classification of Functioning, Disability, and Health), що дозволило долучитися до європейських та міжнародних стандартів захисту прав людини. МКФ ДП надає можливість провести сучасну, досконалу оцінку особливостей розвитку дитини з РАС в Інклюзивно-ресурсному центрі і надати їй професійну психолого-педагогічну допомогу.

У відповідності до принципу дитиноцентризму, який домінує у сучасній українській спеціальній освіті (В. Бондар, І. Дмитрієва, В. Засенко, С. Конопляста, І. Мартиненко, С. Миронова, Л. Прохоренко, В. Синьов, Є. Синьова, В. Тарасун, А. Шевцов, С. Федоренко, О. Хохліна, О. Чеботарьова та ін.), беззаперечною є теза про необхідність створення найсприятливіших умов щодо процесів навчання і розвитку аутичних дітей, які мають значні потенційні можливості. Ті обмеження, які ускладнюють їхнє поступальне зростання – брак соціальних якостей та порушення сомато-сенсорних і психомоторних процесів – можуть бути подолані. Спеціально підібрані методи навчання і розвитку таких дітей сприяють успішному формуванню їхніх інтелектуальних здібностей і адаптивних можливостей.

С. Роджерс, Дж. Доусон (Rogers, Dawson, 2010) підкреслюють, що ранній вік є найбільш чутливим для реалізації корекційного втручання для дітей з розладами аутистичного спектра, адже у даному віці мозок найбільш пластичний та сприйнятливий для навчання. Результатом раннього втручання є як зміна поведінкового репертуару дитини з аутизмом, так і реорганізація її мозкових структур (Bauman, Kemper). На думку S. Rogers, A. Estes, C. Lord, J. Munson, M. Rocha, J. Winter, M. Talbott кожен день з життя аутичної дитини віддаляє її від життя дитини з нейротиповим розвитком. Особливості реакцій мозку на різноманітні стимули навколишнього середовища та відповідні побудовані нейронні зв'язки, збільшують відмінності у мозкових структурах у дітей із РАС. Відмінності у сприйнятті оточуючого середовища спостерігаються вже із

першого року життя, що проявляється у специфічних реакціях на соціальні стимули, відсутності ініціативи у побудові комунікативних зв'язків із іншими людьми. У дітей з РАС дошкільного віку спостерігається значний інтерес до різноманітних предметів, які стають основними «партнерами» у іграх. Відсутність активної соціальної взаємодії та зосередженість на взаємодії з матеріальним світом формують відповідні стійкі нейронні зв'язки, які стимулюються та підкріплюються подіями, пов'язаними із мотиваційними предметами і повною байдужістю до соціальних контактів.

Серед провідних особливостей проявів дітей з розладами аутистичного спектра, Т. Скрипник виокремлює несформованість соціальних якостей та особливості сприймання навколишньої дійсності, яка уявляється їм розмаїттям непов'язаних між собою подій, людей, місць, звуків і образів. Гіперфокус характеризується зосередженістю на вибіркових сигналах зовнішньої або внутрішньої дійсності та нездатністю до сприйняття цілісної картини довкілля (Скрипник, 2019).

Р. Шрамм, аналізуючи розумові здібності дітей з аутизмом, відзначав наступне «інтелектуальна недостатність не є обов'язковою для раннього аутизму. Такі діти нерідко можуть мати хороші інтелектуальні задатки, навіть бути парціально обдарованими в різних сферах: володіти абсолютним музичним слухом, грати в шахи, малювати, рахувати. Однак, для їх інтелектуальної діяльності в цілому властиві порушення цілеспрямованості, труднощі в концентрації уваги. Спостерігається певна химерність мислення, схильність до символіки» (Шрамм, 2021).

Порушення соціально-емоційних умінь і навичок у дошкільників з РАС впливають на порушення процесів взаємодії та спілкуватися з іншими людьми, переймання досвіду соціального життя, засвоєння соціальних правил, норм і стандартів поведінки. Притаманними для дітей з аутистичними розладами є складнощі усвідомлення власних емоційних станів та створення образу себе й партнера, порушення в обранні доречних до контексту засобів спілкування (доторкання, контакт очей, співвідношення поз, користування тими чи іншими невербальними діями, регуляція інтонацій та інших просодичних елементів). Порушення комунікації і довільного зосередження зумовлюють труднощі у оволодінні навичками соціально-побутової поведінки.

У дітей з РАС спостерігається відсутність взаємозв'язку між рівнем розвитку мовленнєвих та комунікативних навичок. Може спостерігатися як повна відсутність, так і наявність функціональних мовленнєвих навичок. Більшість аутистів мають проблеми з використанням мовлення (експресивна комунікація) й розумінням значення слів (рецептивна комунікація).

Труднощі довільного навчання, цілеспрямованого вирішення актуальних завдань; складнощі в узагальненні, символізації, перенесення навичок з однієї ситуації в іншу, обмеженістю в усвідомленні підтексту характеризують розвиток пізнавальної сфери дітей з аутизмом. В умовах мінливої реальності, діти з РАС не в змозі активно переробляти інформацію та використовувати набуті навички.

У системі сприймання довкілля у більшості аутичних дітей домінує той чи інший сенсорний канал, і вони прагнуть отримати бажані враження саме через цей орган відчуття. Через вразливість дітей до стимулів зовнішнього середовища, їх ігрова діяльність націлена на самостимуляцію щодо певних

слухових, зорових, тактильних та інших привабливих для неї відчуттів (викладання ланцюгів з іграшок, різномірних матеріалів і предметів; групування предметів за певною ознакою; обійми з вібруючими іграшками; прислухання до звуків, які вилучають іграшки або процес взаємодії з ними тощо). При цьому дитина не грає в гру, запропоновану дорослими або однолітками, проявляє небажану поведінку при втручанні в її ігровий процес.

Спираючись на спектральність порушень при розладах аутистичного спектра, важливою складовою гармонійного розвитку дитини з аутизмом є здатність до імітації поведінки інших людей, адже, на думку G. Dawson, L. Schreibman, S. Rogers, T. Smith наслідування є формою орієнтування дитини в різних аспектах навколишньої дійсності. А. Бандура вважає, що імітація це формування нової поведінки шляхом спостереження за діями інших та їх відтворення.

Наслідування відіграє важливу роль у вирішенні актуальних і специфічних завдань розвитку дитини на кожному її віковому етапі. Саме різноманіття змісту наслідування та його широкий діапазон проявів на різних стадіях онтогенезу обумовлює відсутність єдиного підходу до аналізу емпіричних даних та розуміння ролі імітації в психічному розвитку дитини.

Імітаційні навички формуються на ранніх етапах онтогенезу і закладають фундаментальну базу для формування навичок спілкування, відіграють важливу роль у соціальному функціонуванні, розвитку когнітивних та ігрових навичок. За допомогою імітації дитина навчається, наслідуючи за оточуючими певні моделі поведінки, рухів, міміки, звуків та слів.

Науковці виділяють дві основні функції імітації. Завдяки навчальній функції діти оволодівають знаннями та необхідними навичками, комунікативна функція впливає на залучення дітей до соціальної та емоційної взаємодії з оточуючими. Розвиток імітації проходить стадії копіюючого, уявного та розмірковуючого наслідування. У процесі зростання дитини якісні показники імітаційних навичок змінюються: ускладнюються зразки для наслідування, збільшуються точність та швидкість відтворення, зростає частота наслідувальних актів. Зокрема, S. Rogers, G. Dawson (Rogers, Dawson, 2010) пов'язують порушення імітації з порушенням вродженої здатності співвідносити дії інших із власними. Порушення формування імітаційних навичок у ранньому віці впливають на інші сфери розвитку дитини: соціальні навички, загальні соціальні здібності, моторний розвиток, скоординована спільна увага, здатність до емоційного відгуку та обміну емоціями, словесної імітації, мовлення, сенсомоторний розвиток.

Один із сучасних напрямів поведінкового підходу, Денверська модель раннього втручання (The Early Start Denver Model – ESDM), зосереджений на реалізації терапевтичного впливу на всі вісім аспектів розвитку дитини з аутизмом, при цьому особлива роль надається п'ятьом сферам, серед яких саме імітаційні навички займають провідне значення, адже імітація відіграє важливу роль у становленні соціальних та комунікативних навичок, розвиток яких входить до основних цілей раннього втручання. У ESDM імітація поділяється на: 1) імітаційні дії з предметами – вміння наслідувати знайомі та нові дії з предметами за зразком іншої людини, серію рухів спрямованих як на традиційні, так і не типові маніпуляції з предметами за зразком іншої людини; 2) жестову

імітацію, тобто імітацію без використання предметів – наслідування жестів та рухів тіла за зразком іншої людини; 3) орально-моторну імітацію – наслідування міміки обличчя за зразком іншої людини; 4) вокальну імітацію звуків та слів.

Результати досліджень С. Роджерс, Дж. Доусон, В. Вилліамс показали, що у більшості дітей із аутизмом порушений розвиток імітаційних навичок, який не відповідає розвитку цієї сфери у нейротипових однолітків. У порівнянні з однолітками з нейротиповим розвитком, діти з аутизмом стикаються із труднощами у повторенні слів, жестів, дій інших людей. Складнощі у наслідуванні за оточуючими радикально впливають на здатності до навчання (Rogers, Dawson, 2010).

Виявлено, що дефіцити в наслідуванні дій інших передбачають подальші складнощі у розвитку мовленнєвих та соціальних навичок, гри з предметами та гри з однолітками, навичок самообслуговування, дрібної та крупної моторики, поведінкових навичок. А. Vivanti, G. Dissanayake, C. Victorian наголошують, що порушення імітації у ранньому віці у дітей з РАС призводять до каскаду соціальних і комунікативних навичок та сприяють розвитку дефіцитів у сфері соціальних взаємовідносин.

М. Сандберг підкреслює важливе значення вербальних властивостей моторної імітації для аутичних дітей з порушеним вокальним репертуаром. Аналіз репертуару імітаційних навичок впливає на прийняття рішення, щодо навчання дитини актуальним типам вербальної поведінки та впровадження відповідних засобів альтернативної комунікації, наприклад, використовувати мову жестів для навчання більш складним формам мовлення – інтровербальним реакціям. Також, на думку науковця, здатність дитини імітувати моторні дії важливі у опануванні іншими видами поведінки, а саме навичками самодопомоги, дотримання правил поведінки, ехо-навичками, ігровими навичками, навичками соціальної поведінки (Sundberg, 2014).

Аналіз проблеми розвитку в аутичних дітей імітаційних навичок у вітчизняній та закордонній спеціальній літературі засвідчив недостатнє вивчення означеного питання. Втім, значна увага цьому питанню приділяється саме у поведінковому підході. Дж. Купер, М. Сандберг, Гр. Хенлі підкреслюють важливість технологій прикладного аналізу поведінки як стратегічних інструментів для ефективного розвитку імітаційних навичок у дітей з розладами аутистичного спектра.

Поведінковий підхід у психології зосереджений на вивченні поведінки живих організмів. Концептуальна основа для аналізу поведінки складається з теоретичних положень біхевіоризму (Дж. Уотсон, Е. Торндайк), радикального біхевіоризму як фундаменту для експериментального аналізу поведінки у лабораторних умовах (Ф. Скінер) та прикладного аналізу поведінки (Д. Байер, М. Вольф, Т. Різлі та ін.), який включає розробку та практичне застосування конкретних методів виправлення поведінки.

Дж. Купер, Т. Херон, У. Хьюард дають наступне визначення прикладному аналізу поведінки (АВА – Applied behavior analysis) – «це наука, яка розробляє прикладні методики на основі законів поведінки і систематично застосовує їх для покращення соціально значущої поведінки, а також використовує експеримент для пошуку змінних, які відповідальні за зміну поведінки» (Cooper, Heron, Heward, 2020). Мета даної наукової дисципліни відображається саме у її

прикладній спрямованості – виправляти поведінку людини і тим самим сприяти покращенню її життя. Тому у фокусі уваги ті форми поведінки, “виправлення” яких сприятиме покращенню якості повсякденного життя людини та взаємостосунків із оточуючими, а саме соціальної поведінки, вербальної поведінки, поведінки під час навчання, роботи чи відпочинку, повсякденних форм поведінки, самообслуговування і т.п.

Д. Байєр, М. Вольф, Т. Різлі виділяють наступні характеристики поведінки у АВА: по-перше, робота проводиться лише із поведінкою, яка потребує виправлення, а не із тими формами поведінки, які пов’язані із цільовою поведінкою і не із тими, які мають словесний опис. По-друге, цільова поведінка повинна піддаватися точній та надійній кількісній оцінці. По-третє, при спостереженні зміни цільової поведінки, необхідно розуміти, які саме відбулися зміни і в кого. Аналітична складова АВА включає в себе пошук функціональних зв’язків між певними змінними, значення яких дослідник змінює, і тією чи іншою кількісною характеристикою цільової поведінки. Прикладний аналіз поведінки не лише забезпечує ефективними методиками впливу на людську поведінку, але й незаперечно доводить наявність функціональної залежності між змінами у поведінці, які мають соціальну значущість, та використанням відповідних методик.

Прикладний аналіз поведінки розділяє поведінку живого організму на респондентну (respondent behavior) та оперантну поведінку (operant behavior). Респондентна поведінка розглядається як поведінковий компонент рефлексу (філогенез), а репертуар оперантної поведінки є результатом взаємовідносин із навколишнім середовищем (онтогенез). Дослідження Ф. Скінера та розроблені ним основні принципи оперантної поведінки лежать в основі трьохчленної послідовності (three-term contingency) аналізу оперантної поведінки «АВС: antecedent- behavior- consequence»:

- 1) антецедентний стимул (antecedent) – умови або стимули, які з’являються до появи поведінкової реакції;
- 2) поведінка (behavior) – активність живого організму;
- 3) наслідки поведінки (consequence) – стимул або його зміна, які відразу слідкують за поведінкою (Sundberg, 2014; Cooper, Heron, Heward, 2020).

І. Ловаас, засновник ідей використання АВА у роботі з дітьми з РАС, розробив систему інтенсивних занять на основі поведінкового аналізу («Поведінкова терапія»/«АВА-терапія»), які впливають на подолання розладів аутистичного спектра та набуття необхідних поведінкових навичок. Науковець експериментальним методом довів, що АВА є ефективним корекційним підходом, здатним привести до суттєвих покращень у функціонуванні дітей з РАС.

Національний центр професійного розвитку в області розладів аутистичного спектра США опублікував звіт про практики роботи з дітьми і молодими людьми з аутизмом, ефективність яких була підтверджена науковими дослідженнями (Evidence-Based Practices). Усього було виділено 27 практик корекції аутизму з доведеною ефективністю, серед яких провідне місце посіла саме АВА-терапія.

Р. Ліф, Дж. Макекен підкреслюють, що «мета поведінкового втручання полягає у тому, щоб навчити дитину з аутизмом навичкам, які будуть сприяти його розвитку і допоможуть їй жити настільки самостійним та повноцінним

життям наскільки це можливо. За декілька десятиріч досліджень розроблено та вдосконалено низку навчальних планів, які охоплюють подібні навички».

Так, пильна увага приділяється представниками прикладного аналізу поведінки (Baer and Sherman, Carr and Kologinsky, Wolery and Schuster, Garfinkle and Schwartz) формуванню імітаційних навичок, які є важливою складовою репертуару оперантної поведінки та дозволяють дитині швидко засвоювати навички соціальної взаємодії та комунікації. Науковці відмічають, що переважний відсоток дітей з РАС мають значні складнощі у наслідуванні дій інших людей. Поведінковий аналітик може використовувати імітаційні навички з метою формування нової поведінки, при цьому відсутність імітаційного репертуару значно ускладнює процес засвоєння навичок з інших сфер розвитку, як у структурованих навчальних умовах, так і у природньому середовищі.

Експериментальні дослідження, демонструють, що процес формування та збереження імітаційних навичок, спирається на ті ж самі принципи формування та збереження інших видів оперантної поведінки. Зокрема, Дж. Купер, Т. Херон, У. Хьюард виокремлюють наступні якості імітаційних оперантів: підкріплення збільшують частоту імітації; при умові підкріплення будь-якої імітаційної поведінки, інша/нова імітаційна поведінка може виникнути без спеціального навчання та підкріплення; більшість дітей, які не вміють імітувати, можна цьому навчити.

П. Холз зазначає, що функціональна залежність імітативної поведінки та зовнішнього середовища характеризується наступними ознаками. По-перше, функцію моделі для імітації може виконувати будь-який фізичний рух, який виступає антецедентним стимулом та викликає імітаційну поведінку. Попередньо підготовлений антецедентний стимул, який допомагає учневі набутти нові навички або покращити наявні, розглядається як запланована модель. Потенційними незапланованими моделями виступають усі антецедентні стимули, здатні викликати імітацію, вони формують безліч нових форм поведінки. По-друге, модель для імітації та сама імітація мають спільну топографію. Фізична схожість моделі та імітації свідчить про однакову сенсорну модальність. По-третє, імітація слідує одразу після демонстрації моделі (можливий латентний період 3-5 сек.). При цьому реакція, яка була набута шляхом імітації, може демонструватися й пізніше у відповідній життєвій ситуації. По-четверте, контролюючою змінною для імітаційної поведінки виступає сама модель. Імітація розглядається як нова поведінка, яка слідує за раніше відсутнім антецедентним стимулом (моделлю). Імітаційна поведінка яка була підкріплена, може увійти до поведінкового репертуару людини і стати самостійним оперантом, який знаходиться під контролем відповідного антецеденту та підкріплення відповідно до класичної трьохчленної послідовності формування оперантної поведінки «ABC: antecedent – behavior – consequence» (Sundberg, 2014).

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, аналіз та узагальнення фактичних даних про розвиток найрізноманітніших аспектів психічної діяльності дітей з аутистичними розладами дозволив зробити висновок, що здатність до імітації відіграє важливу роль у формуванні в них соціально значущої поведінки. Науковці відмічають, що у більшості дітей із аутизмом порушений розвиток імітаційних навичок, який не відповідає розвитку

цієї сфери у нейротипових однолітків. Складнощі у наслідуванні за оточуючими радикально впливають на загальний розвиток та здатність до навчання. Порухення розвитку імітаційних навичок у дітей з РАС гальмує формування повноцінного поведінкового репертуару та стає значною перешкодою у процесі їхньої соціалізації. Вектор вирішення окресленої проблеми спрямовує сучасну українську корекційну педагогіку й спеціальну психологію до активного застосування прикладного аналізу поведінки як у освітній практиці, так і у педагогічній науці.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Скрипник Т. В. (2019). Діти з аутизмом в інклюзії: сценарії успіху. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. (Skrypnyk T. V. (2019). Children with autism in inclusion: success scenarios. Kyiv: Borys Grinchenko Kyiv University).

Шрамм Р. (2021). Дитячий аутизм і АВА: терапія, що ґрунтується на методах прикладного аналізу поведінки. (Schramm R. (2021). Childhood autism and ABA: therapy based on applied behaviour analysis methods).

Ivanenko A., Bazyma N., Zalanovska L., Brushnevskaya I., Shulzhenko D., Shvaliuk T. (2021) *The Problem of Mental Development in Children with Autistic Disorders. BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2021, Volume 12, Issue 4, 297-313.

Cooper, J. O., Heron, T. E., & Heward, W. L. (2020) *Applied Behavior Analysis (3rd Edition)*. Hoboken, NJ: Pearson Education.

Rogers, S. J., & Dawson, G. (2010). *Early Start Denver Model for young children with autism: Promoting language, learning, and engagement*. Guilford Press.

Sundberg, Mark L. (2014) *VB-MAPP: Verbal Behavior Milestones Assessment and Placement Program (2nd Edition)*, Full Set Perfect Paperback.

REFERENCES

Skrypnyk T. V. (2019). *Dity z autyzmom v inkluzii: stsenarii uspihu*. Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka. (Skrypnyk T.V. (2019). Children with autism in inclusion: success scenarios. Kyiv: Borys Grinchenko Kyiv University) [in Ukrainian].

Shramm R. (2021). *Dytiachyi autyzm i AVA: terapiia, shcho hruntuietsia na metodakh prykladnoho analizu povedinky*. (Schramm R. (2021). Childhood autism and ABA: therapy based on applied behaviour analysis methods).

Ivanenko A., Bazyma N., Zalanovska L., Brushnevskaya I., Shulzhenko D., Shvaliuk T. (2021) *The Problem of Mental Development in Children with Autistic Disorders. BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2021, Volume 12, Issue 4, 297-313.

Cooper, J. O., Heron, T. E., & Heward, W. L. (2020) *Applied Behavior Analysis (3rd Edition)*. Hoboken, NJ: Pearson Education [in USA].

Rogers, S. J., & Dawson, G. (2010). *Early Start Denver Model for young children with autism: Promoting language, learning, and engagement*. Guilford Press.

Sundberg, Mark L. (2014) *VB-MAPP: Verbal Behavior Milestones Assessment and Placement Program (2nd Edition)*, Full Set Perfect Paperback.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена проблемі дослідження особливостей розвитку у осіб із особливими освітніми потребами імітаційних навичок, які є основою для формування комунікативної компетенції, соціально значущої та адаптивно комунікативної поведінки. Особливого значення набуває вирішення цієї проблеми стосовно дітей із порушенням комунікативної сфери, а саме дітей із розладами аутистичного спектра. Визначено спрямованість сучасних вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень на питання ранньої діагностики та раннього психолого-педагогічного втручання, з'ясування специфіки формування емоційно-вольової та особистісної сфер, визначення ефективних шляхів щодо корекції пізнавальної діяльності та ігрової сфери, охарактеризовано особливості психічних процесів дітей із розладами аутистичного спектра та можливості їхнього розвитку в умовах спеціально організованого психокорекційного навчання і виховання. Наголошено, що у проблемі пошуку ефективних шляхів розвитку соціальної адаптації відкритою залишається низка питань, що пов'язані зі здатністю до імітації поведінки інших людей, тобто здатності до наслідування як форми орієнтування дитини з аутистичними розладами в різних аспектах навколишньої дійсності. Підкреслено, що саме дошкільний вік є сенситивним періодом для формування та розвитку навичок наслідування, які закладають фундаментальну базу для формування навичок спілкування, відіграють важливу роль у соціальному функціонуванні особистості. Встановлено, що порушення розвитку імітаційних навичок у дітей із розладами аутистичного спектра гальмує формування повноцінного поведінкового репертуару та стає значною перешкодою у процесі їхньої соціалізації. Приділено увагу важливості технологій прикладного аналізу поведінки – «Поведінкової терапії» / «АВА-терапії» – як стратегічних інструментів для ефективного розвитку імітаційних навичок у дітей означеної категорії. Розкрито сутність одного із сучасних напрямів поведінкового підходу – Денверську модель раннього втручання (The Early Start Denver Model – ESDM).

Ключові слова: спеціальна освіта, діти з особливими освітніми потребами, розлад аутистичного спектра (РАС), прикладний аналіз поведінки, поведінковий підхід, імітація, АВА-терапія, Денверська модель раннього втручання.